

ӘОЖ: 787.55

Исмаилов А.А.,* Омарбаева Л.К.

заң.ғ.к., ЮКУ им М. Ауезова, Шымкент, Қазақстан

магистр, аға оқытушы., ЮКУ им М. Ауезова, Шымкент, Қазақстан

**ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ САЛТ-САНАСЫ МЕН
ДҮНИЕТАНЫМЫН ӨЗГЕРТЕТІН ҚОЗҒАУШЫ КҮШ - РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ**

Автор корреспондент: ismailov-33@mail.ru

Түйін: Мақалада Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуы кезеңіндегі рухани жаңғырудың маңызы қарастырылады. Қоғам санасын рухани жаңғырту адамзаттың рухани құндылықтарына негізделеді, бұл ретте ұлттық сана мемлекет алдындағы бірінші кезектегі міндет ретінде тұр. Адам құқықтары, оның өмірі мен бостандықтары құқықтық мемлекеттің негізі болып табылады. 21 ғасырда ұлттық сана өнім ретінде бәсекеге қабілетті болуға, ұлттық прагматизмге ие болуға, ұлттық ортақтықты, адам мен қоғамның рухани өмірінде білімнің салтанат құруын сақтауға және тұтастай алғанда қоғамның дамуына тиіс. Кезінде қазақ қоғамының даму ерекшеліктері туралы өз еңбектерінде Ш.Уәлиханов, Ж. Ақпаев және басқа да көрнекті қоғам қайраткерлері жазған. Ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық дәстүрлер адам мен қоғамның рухани санасының дамуын қалыптастырудың қуатты оң факторы болып табылады.

Кілт сөздер: демократия, рухани құндылықтар, ұлттық сана, бәсекелестік, ұлттық прагматизм, ұлттық бірегейлік, азаматтық қоғам

Кіріспе. Қазақстанның мемлекеттік егемендігінің жариялануы - республика өміріндегі аса маңызды саяси оқиғалардың бірі. Бұл кезең Республиканың толық тәуелсіздікке бастап апаратын шынайы қадамы еді. Тәуелсіздік Қазақстанға қазақ халқының екі жарым ғасырдан астам уақыт бойы үзбей жүргізген күресі арқылы келді. 1991 жылғы 16 желтоқсан – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігінің жариялануы, Тәуелсіздік күні деп аталып, қазақ халқының тарихындағы шын мәніндегі ұлы оқиға болды.

Тәуелсіз Қазақстан - демократиялық даму жолын қалаған, зайырлы, әлеуметтік және құқықтық мемлекет болып құрылды. Құқықтық мемлекеттің ең басты белгісі – Заң бәрінен де жоғары тұр. Мемлекетіміздің қоғамдық өмірінің барлығы да заң арқылы реттеліп, барлық мемлекеттік органдарға, лауазымды тұлғаларға заң талаптарының орындалуын міндеттейді. Құқықтық мемлекет - жеке тұлғаның және бүкіл қоғамның құқықтарын қорғауды басты мақсат етіп қойған мемлекет. Бұл жерде адам және оның құқығы, өмірі мен оның еркіндігі басты құндылық деп табылады. Барлық азаматтардың теңдігі барлығының заң алдындағы бірдей жауапкершілігі, кімнің қай ұлтқа жататындығына қарамастан, бірдей екендігі әуелден-ақ нақты көрсетілген. Құқықтық мемлекет құру жолында Қазақстан Республикасының Президентінің 2007 жылғы Қазақстан халқына арнаған жолдауында жаңа кезеңнің ығына қарай саяси және әкімшілік жүйелерді дамыту қажеттілігі туралы айтылған және өзіміздің көп ұлтты және көп конфессиялы қоғамымыздың дәстүрлі үйлесімді ұштасатын ашық, демократиялық және құқықтық мемлекет негіздерін одан әрі нығайта беруі талап етіледі [1].

2017 жылғы 12 сәуірде Мемлекет басшысы «Болашаққа бағдар: қоғамдық сананы жаңғырту» атты бағдарламалық мақаласын жариялап, онда қоғамдық сананы жаңғыртудың нақты бағыттарын айқындап берген еді [2].

Теориялық талдау. Кез келген халықты өзінің төлтума рухани құндылықтары мен ізгі қасиеттері ғана біріктіре алады. Елбасы мақалада осы ұстанымды айқын көрсетіп берді. Елбасының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғырту» атты бағдарламалық мақаласында ұлттық сана мәселесі мемлекет алдына қойылған. Адамзат өркениетінің бағыты өзгерген сайын ұлттық сананың да өрісін кеңейту мәселесі қоғамға жүктелуде. Осындай жаңа уақыт жағдайында, адамзат әлемінде дамудың (ғылыми техникалық, ақпараттық, технология) жаңа дүниелері ұлттық санаға жаңа мәселелерді ұсынып, жаңа міндеттерді жүктеп отырады. Қазіргі таңда ұлттық мүддеге күш беретін, оны сақтап отыратын жаңа дүниелерді меңгеру жолында қоғамға қайшы келетін нәрселерді күні бұрын ажырата

білу бүгінгі қоғамның ұлттық санасының айшықты белгілерінің біріне айналуы тиіс мәселелердің бірі.

XXI ғасырда қазақ халқының ұлттық санасының өніміне айналуы тиіс нәрселерге тоқталсақ, олар бәсекеге қабілетті болу, ұлттық прагматизм, ұлттық бірегейлікті сақтау, қоғам мен жеке адамның рухани өмірінде білімнің салтанат құруы, қоғамның өз жолымен дамуы. Бұған дейінде айтылып отырғандай, ұлттық сана жеке адамды мемлекетімен, қоғамымен біріктіріп отыратын рухани феномен. Сондықтан да, қоғамның тұрақтылығы, тұрақты түрде дамуы оның өкілі жекелеген адамдардың іс-әрекетіне, рухани құндылықтарына және барлық қоғамдық сана түрлерін бойына біріктіре алған рухани деңгейіне келіп тіреледі. Осы себептен, қай уақытта да қоғамның болашағына, дамуына қажет нәрсе бәсекеге қабілеттілік. Бәсекеге қабілеттілік болмай қоғамның тәжірибелері оның (қоғамның) болмысына жақындамайды.

Бәсекеге қабілеттілік мәселесінен бұрын, қоғамның ішінен бәсекеге қабілетті болуға құштар талантты жастардың, білімді адамдардың қоғам алдына шығуына кедергі болатын мәселелер де тұрады. Олар жемқорлық, білім мен ғылым жүйесіндегі парақорлық және т.б.

Тәжірибелік бөлім. Қазақ қоғамының ерекшеліктерін білетін Ш.Уәлиханов қазақтардың әдет құқығы туралы бірсыпыра еңбектерді жазды. Қазақ құқығының мәселелерін ол кең шеңберде, яғни тарихи дамуында және өзіне замандас уақыт жағынан қарады. Қазақстанның құқық ғылымы үшін Ш.Уәлихановтың қазақ құқық тарихы туралы, оның әлеуметтік мазмұны мен келешегі туралы айтқан пікірлерінің маңызы зор. Уәлихановтың пікірінше, «қазақ құқығы рулық құрылыс дәуірінде қалыптаса бастады және ұзақ тарихи дамудың нәтижесі болып шықты. Жалпы бізге дейін жүз жылдар бойы, мүмкін, мың жыл өмір сүрген әдеттік құқылық нормалар туралы Ш.Уәлиханов өзінің белгілі «Сот реформасы туралы жазбалары» атты еңбегінде жан-жақтан талқылап жазған [3].

Ш.Уәлихановтан кейін 50 жылдан соң кәсіби заңгер Ж.Ақпаев қазақ құқығын түсіндіруге өз үлесін қосуға талпынды. Ж.Ақпаев тұжырымдап берген құқық туралы анықтаманың ерекшеліктері мен мән-мағынасына тоқталатын болсақ, келесі ойларды айту қажет. Біріншіден, Ж.Ақпаевтың күмәнсіз пікірінше, қазақтар құқықты «жол» термині арқылы түсінген, яғни қоғамдық қатынастарды реттейтін, адамдардың құқықтық ара қатынастарындағы мәселелерді шешудің жолын көрсететін құрал ретінде көрген. Оның пікірінше, қазақ құқығы бүкіл халықтың еркін білдіреді, өйткені халықтың психологиясы құқықты әділ, дұрыс нәрсе деп таниды.— дейді М.Құл-Мұхаммед. [4].

Елбасы өз мақаласында көрсеткендей, «Қазіргі таңда жеке адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекеге қабілетін арттырса ғана табысқа жетуге мүмкіндік алады. Бәсекеге қабілеттілік дегеніміз – ұлттың аймақтың немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы». Бәсекеге қабілеттілікті ұрпаққа жүктеп отыратын уақыт, уақыт өрісіндегі жаңа өзгерістер. Қоғамның дамуы ғылымдағы жаңа дүниелер арқылы көрінген сайын, бәсекеге қабілетті болу міндеті де күшейе түседі. Сондықтан, бұл мәселе кез келген елдің қоғамы мен сол қоғамның ішіндегі ұлттық сананың шеңберінде тұратын құндылықтардың бірі болуы тиіс. Өткен дәуірде біздің бабаларымыз атамекенді жаудан білектің күшімен қорғап отырса, батырларымыз қорғаған дүниесін (ұлттық мүддені) ғылым, білім және өнер арқылы игеріп, оны одан әрі нығайтып отыратын ғылыми дүниелерге қол жеткізу бүгінгі ұрпақтың алдында тұрған бәсекеге қабілеттіліктің негізгі бағыты болып табылады.

Бәсекеге қабілеттілік қазіргі уақыт шеңберінде мәдениеттіліктің бір үлгісі болып табылады. Бүгінгі уақыт кеңістігіндегі дамудың жаңа талабына бейімделуде әлемдік өркениеттің адамзатқа ортақ дүниелерін меңгере білу бәсекеге қабілетті болудың негізгі ұстанымы. Ғылымның қарқынды түрде күш алған уақытынан бастап адамзат әлемінде өркениеттіліктің үдерісі тез жүріп келеді. Адамзаттық өркениеттің көшінде орын алып отырған жаңа өзгерістер әрбір мәдениет иесі ұлттарға, оның мемлекетіне жаһандандудың жаңа талаптарына сай ерте қамдануды, ізденуді, ғылымның жаңа дүниелерін игеруге бейімделу мен икемді болуды жүктейді. Бұны философияда прагматизм дейді. Ұлттық прагматизм дегеніміз өзінді, ұлтыңды, халықты, еліңді сақтайтын, елдің өмірін жалғайтын дүниелерді тани білу, уақытылы қорғап отыру. Үлкенді сыйлау, күтімдарлық, ырыс, несібе ұғымдары, ізгілікті туыс, ағайын, ел болып бөлісудің өзі қазақ дәстүріндегі осы құбылыстың мәнін тереңнен аңғартады. Елбасы айтқандай, «Біз жаңғыру жолында бабалардан мирас болып, қанымызға сіңген, бүгінде тамырымызда бүлкілдеп жатқан ізгі қасиеттерді қайта түлетуіміз керек».

Ұлттық прагматизм бабаларымыздың қол жеткізген, қалыптастырып кеткен үлкен жетістіктерінің бірі. Шыныменде тарихқа қарайтын болсақ, қазақ қалыптастырған ұлттық дәстүрінен ұтылған жоқ, керісінше дәстүр арқылы қоғамдағы қиыншылықты жеңіп отырған. Соның нәтижесінде ел тәуелсіздіктен қол үзгенімен, тарихтағы қазақтың әрбір адамы ұлттық қасиеттері мен құндылықтарынан қол үзбеген. Жер мен елді қорғау ісіне ұлттық сананың күшімен бірікті, яғни,

даналығы, тектілігі арқылы дәстүрлі қоғамның мәдени өрісі сақталып отырды. Осының нәтижесінде ұлт жойылмаған. Мемлекет басшысының мақаласында ұсынылып отырған ұлттық прагматизмді нығайтудың басты мақсаты, осы бір тарихи уақыт кеңістігіндегі ұлттың болмысымен, ұлттың мүддесімен ұрпақтың рухын, болашағын біріктіретін құндылықтарды зерделеу, бағыт-бағдар беру.

Елбасының мақаласында, «қазақ халқының атамекенді қорғау, күту, таза ұстаудағы дәстүрі ұлттық прагматизмнің жарқын үлгісі болып табылады: «Төл тарихымызға, бабаларымыздың өмір салтына бір сәт үңіліп көрсек, шынайы прагматизмнің талай жарқын үлгілерін табуға болады. Халқымыз ғасырлар бойы туған жердің табиғатын көздің қарашығындай сақтап, оның байлығын үнемді, әрі орынды жұмсайтын теңдесі жоқ экологиялық өмір салтын ұстанып келді».

Қорытынды. Қазіргі қоғам алдында тұрған мәселелердің бірі ұлттық бірегейлік. Ұлттық бірегейлікті сақтау бүгінгі жаһандану дәуірінде елдікті сақтаудың ұстанымы болып саналады. Себебі, бұл мәселе ұлттың болашағына үнемі тікелей қатысты. Адамның бойында, өмірінде, қоғамда ұлттық бірегейлік болмаса бұндай адамның қоғамының ертеңі бұлыңғыр. Қоғамда ұлттық бірегейлік болмаса, ұлттық бірегейлік ұлттық санаға айналмаса бұндай ортаның адамы өскен ортасынан, қоғамынан қашықтайды. Ұлттық бірегейліктің негізіне жеке адам мен ұлттың рухын біріктіре түсетін ақыл-парасаттылық, сезімталдық, зеректік сынды рухани қасиет үлгілері жатады. Өткенге құрметпен, болашаққа биік зердемен қарайтын ұрпақ ұлттық бірегейлігі күшті ортадан шығатындығын тарихымыз да, бүгінгі уақыттың шыныдығымен қатар көрініп отырған уақыттың талабы да дәлелдеуде.

Қазақстандағы азаматтық қоғамның қалыптасуы қоғам өмірін демократияландыру мен құқықтық мемлекет қалыптасуының алғы шарты екенін ескерсек, оны мемлекеттік саясат деңгейінде көтеретін уақыт келген сияқты. Бұл кезекте Президент жанындағы Демократия және азаматтық қоғам мәселелері жөніндегі ұлттық комиссияның орны ерекше деген пікір баршылық. Зерттеушілердің айтуы бойынша: «Оның өкілеттілігін кеңейтіп, азаматтық қоғамды қалыптастыру мен оның институттарын шынайы дамыту мемлекеттік саясаттың бір бұтағына айналуы тиіс. Мұндай кешенді іс-шаралар тәуелсіз Қазақстан Республикасының Ата Занда көрсетілген мұратқа сай құқықтық мемлекет жолында дамуына игі ықпалын тигізері хақ» [5].

Әдебиеттер тізімі:

1 Назарбаев Н.Ә. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан: Президенттің Қазақстан халқына жолдауы // Егемен Қазақстан. 2007 жыл 1 наур. 2-б.

2 Назарбаев Н.Ә. «Болашаққа бағдар: қоғамдық сананы жаңғырту» атты бағдарламалық мақаласы, 2017 жыл 12 сәуір

3 Уалиханов Ш. Сот реформасы туралы жазбалар / Алматы: Қазақ совет энциклопедиясының бас ред., 1985. 83-б.

4 Құл-Мухаммед М. Патриот, политик, правовец. Алматы: Атамұра, 1995.

5 Арғынбаев Д. Құқықтық мемлекет қалыптасуы, дамуы // Саясат. 2005. № 2. 11-б.

Аннотация: В статье рассматривается значение духовной модернизации в период становления Казахстана как независимого государства. Духовная модернизация сознания общества основывается в духовных ценностях человечества, при этом национальное сознание стоит как первостепенная задача перед государством. Права человека, его жизнь и свободы являются основой правового государства. В 21 веке национальное сознание как продукт должна быть конкурентоспособной, иметь национальный прагматизм, сохранить национальную общность, торжество знания в духовной жизни человека и общества и развитие общества в целом. В свое время об особенностях развития казахского общества в своих трудах писали Ч.Валиханов, Ж.Ақпаев и другие видные общественные деятели. Национальные традиции сформировавшиеся веками, являются мощным позитивным фактором формирования развития духовного сознания человека и общества.

Ключевые слова: демократия, духовные ценности, национальное сознание, конкуренция, национальный прагматизм, национальная идентичность, гражданское общество

Abstract: The article discusses the importance of spiritual modernization during the formation of Kazakhstan as an independent state. The spiritual modernization of the consciousness of society is based on the spiritual values of humanity, while the national consciousness stands as the first priority task for the state. Human rights, his life and freedoms are the basis of the rule of law.

In the 21st century, national consciousness as a product must be competitive, have national pragmatism, maintain a national community, the triumph of knowledge in the spiritual life of man and

society and the development of society as a whole. At one time, C. Valikhanov, Zh. Akpayev and other prominent public figures wrote about the features of the development of Kazakh society in their writings. National traditions formed over the centuries are a powerful positive factor in shaping the development of the spiritual consciousness of man and society.

Keywords: democracy, spiritual values, national consciousness, competition, national pragmatism, national identity, civil society.